ELSEVIER

Available online at www.sciencedirect.com

ScienceDirect

journal homepage: <http://www.elsevier.com/locate/kontakt>

Original research article

Fenomén „inkluzivní dobrovolnictví“: výzkum dobrovolnické činnosti osob s postižením

The “inclusive volunteering” phenomenon: Research into the volunteering of people with disabilities

Aneta Marková ^{a, b *}

^a Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, katedra studií občanské společnosti, Praha, Česká republika

^b Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, Ústav sociálních a speciálněpedagogických věd, České Budějovice, Česká republika

INFORMACE O ČLÁNKU

Received: 2017-07-06

Received in revised form:
2017-09-06

Accepted: 2017-10-23

Published online: 2018-03-26

Keywords:

Volunteering

Inclusive volunteering

People with disabilities

Grounded theory

Social role

ABSTRACT

Social settings have recently undergone significant changes. The dynamics of society are increasing, as is the pressure of the changes in the skills and abilities needed for its good functioning. However, changes associated with this development may cause problems to those whose health is disadvantageous in terms of acquiring the necessary skills. For this reason, it is necessary to seek and find ways to eliminate the problems associated with the increasing societal pressure. Research on volunteering benefits shows that volunteering can play a significant role in the process of education and the subsequent involvement of people with disabilities in the new socio-cultural environment. Taking this into consideration, in recent years the term “inclusive volunteering” has emerged to support the efforts of society to achieve inclusion. This article introduces the inclusive volunteering that has recently emerged in research by experts in various social sciences. The main section of the article details the realization and results of the survey called “Volunteering of people with disabilities”, conducted by the author. The final discussion provides a comparison of the paper’s revelations with existing literature.

SOUHRN

Společenské prostředí se v poslední době výrazně proměňuje. Dynamika společnosti se zvyšuje a roste tlak na změnu schopností a dovedností potřebných k fungování ve společnosti. Změny spojené s tímto vývojem však mohou způsobovat problémy těm, jejichž zdravotní stav je v získávání potřebných schopností a dovedností v určitém ohledu znevýhodňuje. Z tohoto důvodu je třeba hledat a nalézat cesty, jak eliminovat problémy spojené s rostoucím tlakem společnosti. Na základě výzkumů v oblasti přínosu dobrovolnictví se ukazuje, že dobrovolnická činnost může hrát významnou úlohu v procesu vzdělávání a následného zapojování osob s postižením do nového sociokulturního prostředí. S těmito úvahami se v posledních letech objevuje termín

Klíčová slova:

dobrovolnictví

inkluzivní dobrovolnictví

osoby s postižením

zakotvená teorie

sociální role

* **Korespondenční autor:** Mgr. Aneta Marková, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, katedra studií občanské společnosti, Josefa Martího 31, 162 52 Praha 6 – Veleslavín, Česká republika; e-mail: amarkova@zsf.jcu.cz
<http://dx.doi.org/10.1016/j.kontakt.2017.10.003>

KONTAKT XX/1: 49–58 • ISSN 1212-4117 (Print) • ISSN 1804-7122 (Online)

„inkluzivní dobrovolnictví“, který má podepřít snahy společnosti o dosažení inkluze. Článek v úvodu představuje inkluzivní dobrovolnictví, které se v poslední době objevuje ve výzkumech odborníků rozličných společenských disciplín. Hlavní část článku informuje o realizaci a výsledcích výzkumného šetření „Dobrovolnictví a dobrovolnická činnost osob s postižením“ realizované autorkou. V závěrečné diskusi jsou poznání dávána do vztahu s dosavadní literaturou.

© 2018 Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta.
Published by Elsevier Sp. z o. o. All rights reserved.

Úvod

Dobrovolnictví je v posledních letech spojováno s celou řadou pozitivních přínosů, zejména pak ve vztahu k samotným dobrovolníkům. Na základě realizovaných výzkumů v oblasti dobrovolnictví bylo zjištěno, že dobrovolnická činnost přináší dobrovolníkům pozitivní pocity, jako jsou pocit štěstí a satisfakce, zvýšení sebevědomí, ale i zlepšování psychického a fyzického zdraví [1–3]. Zapojení se do dobrovolnické činnosti je rovněž spojováno s rozšířením sociálního kapitálu, s rozvojem většího porozumění odlišných skupin obyvatelstva a s větší tendencí se angažovat v dalších aktivitách ve prospěch společnosti [4]. V neposlední řadě se ukazuje, že dobrovolnictví podněcuje dobrovolníky ke vzdělávání [1, 5] a k získání kvalitnějšího nebo lépe hodnoceného zaměstnání [3, 6]. Na základě dynamických proměn ve společnosti [7, 8] a na základě znalosti množství pozitivních přínosů, které dobrovolnická činnost přináší, se usuzuje, že dobrovolnictví by mohlo být nápomocno v řešení sociální exkluze určité skupiny obyvatelstva [9, 10]. První pokusy o využití dobrovolnictví jako prostředku při řešení sociální exkluze osob s postižením se objevily v souvislosti s řešením nezaměstnanosti a práce [11], avšak velmi brzy se pozornost začala rozšiřovat i do oblasti zdraví [12, 13] a oblasti integrace specifické skupiny obyvatelstva prostřednictvím dobrovolnické činnosti [9, 14].

V souvislosti s těmito úvahami vzniká nový termín, tzv. inkluzivní dobrovolnictví. Na začátku 21. století vytvořili Miller et al. [15] studii, která se věnovala zapojování osob s mentálním postižením do dobrovolnické činnosti. Na základě jejich výzkumu byl publikován článek *Inclusive volunteering: Benefits to participants and community*, ve kterém byl poprvé užít termín inkluzivní dobrovolnictví. Původní termín byl vztažen k problematice zapojování osob s mentálním postižením do dobrovolnické činnosti, avšak díky jeho popularitě se význam pojmu rozšířil a v současné době se užívá jako zastřešující termín pro zapojování osob ohrožených sociálním vyloučením prostřednictvím dobrovolnictví. Samotné definování termínu inkluzivní dobrovolnictví se v současné době pohybuje zejména na poli neziskových organizací, které s tímto termínem a jeho naplňováním pracují dle své koncepce, zaměření či realizované činnosti. Například Wales Council for Voluntary Action [16] definuje termín inkluzivní dobrovolnictví takto: „Inkluzivní dobrovolnictví znamená, že každý může být zapojený do aktivit organizace bez ohledu na existující bariéry.“ Jinak k definici inkluzivního dobrovolnictví přistupují věd-

ci Arbuckle a Herrick [17], kteří jej chápou jako „příležitost k dobrovolnické činnosti, která umožňuje osobám s postižením, i bez postižení, spolupracovat na zlepšování své komunity prostřednictvím dobrovolnické služby.“ Výzkumný tým autorů Stroud et al. [18] jej popisuje takto: „Inkluzivní dobrovolnictví spojuje jednotlivce s postižením a bez postižení dohromady. Společně se tak podílejí na zlepšování své komunity, ve které jsou se svým přínosem a schopnostmi vnímáni jako relevantní aktéři.“

Z dosavadních definic inkluzivního dobrovolnictví se ukazuje trojí přístup k chápání tohoto pojmu. První přístup zdůrazňuje, že všichni mohou být zapojeni. V tomto pojetí je termín inkluzivní dobrovolnictví chápán jako potvrzení, že dobrovolnictví není jen pro konkrétní skupinu osob, ale je otevřené všem bez rozdílu. Zastánci tohoto pohledu tak v inkluzivním dobrovolnictví spatřují nástroj k potlačení stigma, které přináší konkrétní postižení, znevýhodnění nebo limitace [19]. Inkluzivní dobrovolnictví je tak vnímáno jako oblast, ve které všichni jednotlivci pracují společně se stejným záměrem [20]. Druhý pohled na inkluzivní dobrovolnictví se objevuje výhradně ve vztahu k osobám s postižením. Zastánci této definice tak pojmávají dobrovolnictví jako jednu z možností, jak aktivizovat osoby s postižením a jak je podpořit v jejich snaze participovat na zlepšování společenského prostředí [11]. Termín inkluzivní dobrovolnictví tak v tomto pojetí velmi obsírně znamená zahrnutí osob s postižením do dobrovolnické činnosti. Třetí pojetí představuje prostor, kde se osoby s postižením a osoby bez postižení potkávají, přičemž vzniká prostor pro integraci obou skupin. V této oblasti tak dobrovolnictví představuje jakýsi most mezi světem osob s postižením a osob bez postižení. Je to koncept, jehož výstupem je nerozlišování dobrovolníků na základě přítomnosti nebo nepřítomnosti postižení, ale pracuje s jednotlivci jako relevantními aktéry při výkonu dobrovolnické činnosti [18].

Na tomto podkladě vznikl kvalitativní výzkum, jehož cílem bylo objasnit fenomén inkluzivního dobrovolnictví ze strany dobrovolníků s postižením v České republice. Hlavním cílem výzkumu nazvaného *Dobrovolnictví a dobrovolnická činnost osob s postižením*, který byl realizován v průběhu doktorského studia autorky, bylo identifikovat faktory vedoucí k výkonu dobrovolnické činnosti osob s postižením, identifikovat vlastní vnímání dobrovolnické činnosti ze strany osob s postižením a identifikovat přístup dobrovolníků s postižením k dobrovolnické činnosti. V následujícím textu je tak představen realizovaný výzkum, jeho metodologie, způsob analýzy a dále jsou představeny první dílčí výstupy.

Metodika a charakteristika souboru

Výzkum Dobrovolnictví osob s postižením zpracovává rozhovory a další údaje od 25 informantů z řad osob s postižením. Získané rozhovory o průměrné délce 54 minut byly doslovně přepsány a doplněny o další údaje, které se v průběhu rozhovoru objevily – významné pauzy při sdělení, výrazové nebo emoční projevy. Následně byly rozhovory analyzovány za použití metody zakotvené teorie autorů Strausse a Corbinové [21]. Hlubková analýza rozhovorů tak poskytla možnost odhalit hlavní oblasti neboli kategorie, které se u zkoumaného fenoménu objevují, a zařadit je do kontextu.

Před samotným sběrem dat bylo třeba jednoznačně definovat kritéria pro informanty. Vzhledem k velkým rozdílům v chápání pojmu dobrovolník a pojmu osoba s postižením proběhla detailní analýza jednotlivých termínů. Dobrovolnictví je složitý jev, který není jasně vymezen a často zahrnuje širokou škálu aktivit, forem i organizací. Dle Handyho et al. [22] neexistuje jednoznačná definice, která by zahrnovala všechny aspekty dobrovolnictví. Studie dobrovolnictví se obvykle zaměřují na dílčí a samostatné podskupiny dobrovolníků, které se nacházejí v určitém kontextu, například na základě typu vykonávané činnosti [23]. Samotné dobrovolnictví je tak spíše vnímáno jako sociální konstrukt, který zahrnuje celou řadu definic a subjektivních názorů. Širší veřejností je pak termín dobrovolnictví vnímán nejednoznačně [22].

Problematické dobrovolnictví a vyjasnění otázky „kdo je dobrovolník“ se věnovali Cnaan et al. [24], kteří zachytili čtyři oblasti, jak různí autoři ve svých výzkumech k této otázce přistupují. Jednotlivé oblasti jsou stanoveny dle toho, jak se v definicích objevovaly nejčastěji. Tyto čtyři oblasti jsou: (1) svobodný výběr účasti; (2) rozsah odměny (např. cestovní výdaje, odměny, dary); (3) struktura opatření (formální – neformální dobrovolnictví); (4) vztah dobrovolníka a příjemce podpory (rodina, sousedi, známí atd.). Jak je patrné, hranice mezi tím, co je považováno za dobrovolnictví, a co už ne, jsou velmi nejasné [23]. Různá pojetí dobrovolnictví ve výzkumné praxi znesnadňují syntézu dosavadního poznání. Především souběžná existence užších a širších vymezení toho, co je dobrovolnictví, resp. které aktivity člověka jsou v rámci daného vymezení chápány jako součást fenoménu dobrovolnictví, v zásadě znemožňují srovnávání i základních kvantifikovatelných znaků. Na základě této analýzy bylo rozhodnuto, že dobrovolnictví je pro účely této práce chápáno ve shodě s Dekkerem a Halmanem [25], kteří definují dobrovolnictví jako činnost nepovinnou, neplacenou a svobodně volenou. Zároveň je k této definici přidán čtvrtý definiční znak, kterým je organizační kontext. Z důvodů přehlednosti a případné možnosti následného srovnání výsledků výzkumu dobrovolnictví u zkoumané skupiny s dobrovolnictvím u jiných skupin je výzkum zaměřen na dobrovolníky, kteří vykonávají dobrovolnickou činnost prostřednictvím organizací. Jinými slovy: čtvrtým definičním znakem je zaměření výzkumné práce na formální dobrovolnictví. V rámci výzkumu tak byla stanovena tato definice dobrovolnictví: Dobrovolnictví je svobodně podstupovaná a neplacená činnost mimo rodinu vykonávaná prostřednictvím organizace.

Termín osoba s postižením zastřešuje širokou skupinu osob napříč věkovým spektrem, životní zkušeností, dovednostmi, schopnostmi, ale i typem a stupněm postižení. Existuje mnoho dokumentů, které definují osobu s postižením, avšak většina z nich se vrací nebo ztotožňuje s definicí the Disability Discrimination Act (DDA) [26]. V roce 1995 DDA definuje člověka s postižením jako osobu, která má zdravotní nebo mentální postižení, jež zapříčiňuje značný a dlouhodobě nepříznivý vliv na schopnost provádět běžné každodenní činnosti. Z tohoto pohledu je osoba znevýhodněna alespoň v jednom z uvedených hledisek: mobilita, manuální zručnost, fyzická koordinace, kontinence, schopnost zvednout, nést nebo jinak pohybovat s předměty každodenní potřeby, omezení v řeči, sluchu, zraku, paměti nebo schopnosti soustředit se, učit se, porozumět či vnímat rizika plynoucí z fyzického ohrožení. Vzhledem k realizaci výzkumu na území České republiky byli informanti ve všech případech uznáni jako osoby s postižením rovněž v rámci platné legislativy, avšak to nebylo vnímáno jako hlavní a jediné kritérium. Hlavním kritériem byla objektivní limitace a subjektivní vnímání vlastní osoby jakožto osoby s postižením.

Pro zařazení výzkumu do studia inkluzivního dobrovolnictví bylo k samotnému pojmu přistupováno z druhé perspektivy, tedy, že inkluzivní dobrovolnictví je pro účely tohoto výzkumu chápáno jako činnost, která je vykonávána osobami s postižením.

Samotné hledání informantů probíhalo oslovením neziskových organizací, které mají registrovanou dobrovolnickou službu. Z dostupného rejstříku bylo vybráno 200 aktivních neziskových organizací, které byly dotázány, zda ve svých řadách evidují dobrovolníka s postižením. Organizace byly osloveny formou e-mailu, který byl adresován vždy na dvě osoby, ředitele organizace a koordinátora dobrovolníků. Z dotázaných 200 organizací pouze 96 organizací na výzvu zareagovalo. Z těchto 96 organizací jich 84 odpovědělo, že dobrovolníka s postižením ve svých řadách neevidují. Pouze 12 organizací uvedlo, že dobrovolníky s postižením ve svých řadách evidují, avšak s informováním dobrovolníků o výzkumu souhlasilo pouze 10 organizací. Z celkového množství 25 získaných informantů bylo 12 osob s fyzickým postižením, 7 osob se sluchovým postižením, 2 osoby se zrakovým postižením, 3 osoby s intelektovým postižením a jeden s kombinovaným postižením – kombinace intelektového a fyzického postižení (tab. 1).

Sběr dat

Po specifikování vhodného informanta pro výzkum a kontaktování organizací se postupně sestavovaly otázky k rozhovorům, přičemž sestavování otázek probíhalo časově paralelně s hledáním dalších informantů. Hlavní snahou kladených otázek bylo zjistit co nejvíce o motivaci, samotné naplni a průběhu dobrovolnické činnosti, případných překážkách nebo bariérách a nalézt faktory, které ovlivňují dobrovolnickou činnost. Z tohoto důvodu byly vytvořeny čtyři oblasti, které zahrnovaly různě kladené otázky na dané téma, přičemž se ve všech oblastech otázky v průběhu rozhovoru volně doplňovaly na základě poskytnutého sdělení. Úkolem doplňujících otázek bylo získat co nejvíce informací o probíraném tématu. Díky doplňujícím otázkám tak lze hovořit o páté kategorii.

Tabulka 1 – Demografická data dobrovolníků s postižením

Demografické charakteristiky	
Počet účastníků	25
Ženy (DŽ)	18
Muži (DM)	7
Věkové složení účastníků / Průměrný věk	39
Rodinný stav	
Svobodný	13
V partnerství	2
Vdaná/ženatý	6
Rozvedený/á	2
Vdova/vdovec	2
Rodičovství	
Ano	13
Ne	12
Zaměstnání	
Zaměstnání na běžném pracovním trhu	7
Podporované zaměstnávání	4
Bez zaměstnání	14
Zdravotní postižení	
Intelektové	3
Smyslové	9
Tělesné/fyzické	12
Kombinované	1

První oblastí otázek byly tzv. faktografické otázky. Tato oblast zahrnovala otázky týkající se věku, bydlení, zaměstnání, rodinného stavu, místa výkonu dobrovolnické činnosti, četnosti a intenzity dobrovolnické činnosti. Další oblastí byla sada otázek vztahujících se k motivaci neboli tzv. otázky k motivaci. V této oblasti byl kladen důraz na zjištění motivů, které dobrovolníka vedly k výkonu dobrovolnické činnosti. Tato oblast zahrnovala otázky ohledně prvního impulzu ke vstupu do dobrovolnické činnosti, důvody setrvání v dobrovolnické činnosti, na předchozí zkušenosti s dobrovolnictvím, přínos dobrovolnictví pro informanta i na vztah dobrovolníka k cílové skupině, resp. k oblasti zaměření dobrovolnické činnosti. Třetí baterie otázek se soustředila na sdělení týkající se náplně a průběhu dobrovolnické činnosti. V této oblasti byly kladeny otázky na samotnou náplň dobrovolnické činnosti, průběh dobrovolnické činnosti a případné komplikace či bariéry při výkonu dobrovolnické činnosti. Poslední baterie se zaměřovala na otázky vztahující se k vlastnímu postižení a limitům, které postižení přináší. Nejprve byly kladeny otázky ohledně problémů a limitů, které způsobuje přítomnost postižení v běžných či každodenních situacích. A následně byly kladeny otázky na případné problémy a limity, které se objevují rovněž i v dobrovolnické činnosti. Poté navazovaly otázky na strategie zvládání, resp. překonávání problémů a limitů vyplývajících z postižení. V neposlední řadě byly kladeny doplňující otázky, které byly na základě sdělení respondenta formulovány vždy individuálně. Doplňující otázky se nejčastěji objevovaly v oblasti limitů, které přináší vlastní postižení, a směřovaly k většímu „rozpovídání se“ informanta. Celkově tak bylo v rozhovorech položeno 36 otázek, které se dále rozvíjely podle odpovědí informanta.

Analýza a interpretace dat

Analýza dat probíhala dle zvoleného výzkumného designu Zakotvené teorie podle verze Strausse a Corbinové [21] ve třech fázích. Nejříve byly vytištěné rozhovory prostudovány a při následném čtení kódovány (nejčastěji na úrovni vět nebo krátkých odstavců). Veškeré kódy i následná analýza probíhaly metodou tužka-papír, přičemž následné kódy byly ukládány v programu Excel. Pro zajištění vhodného užití kódů byly první dva rozhovory zpětně kódovány znovu po skončení kódování posledního rozhovoru. Zároveň byly jednotlivé kódy diskutovány s kolegy, kteří pracují s metodou Zakotvené teorie. Druhou fází analýzy dat bylo axiální kódování. Axiální kódování představuje fázi, kdy kódy utvářejí subkategorie [21]. Jejich utváření probíhalo v průběhu roku 2016, kdy se opakovaně přistupovalo k jednotlivým vztahům. Subkategorie shrnují otevřené kódy se stejným významem. Příkladem může být vytvoření subkategorie s názvem „přínosy z dobrovolnictví“, kterou tvořily kódy jako „smysluplné trávení času“, „příležitost být mezi lidmi“, „zisk zkušeností“, „zisk sebevědomí“ atd. Celkově bylo vytvořeno 583 subkategorií, ve kterých byly hledány vztahy a významy. Na základě druhé fáze procesu analýzy, resp. prostřednictvím hledání vztahů mezi subkategoriemi, se objevily faktory, které člověka s postižením při vstupu do dobrovolnické činnosti ovlivňují. Jsou jimi bariéry a limity, sebeobraz, postoje, hodnoty, motivace a znalost prostředí. Všechny tyto subkategorie na sebe plynule navazují a jsou ovlivňovány dalšími faktory, které mají účinek na vstup do dobrovolnické činnosti (tzv. příčinné podmínky). Jako hlavní hybatel procesu zapojení se do dobrovolnické činnosti se ukazuje postavení hodnot a zaujímání aktivních postojů. U osob s postižením, které jsou zapojené do dobrovolnické činnosti, tak vystupují do popředí hodnoty jako samostatnost, užitečnost, aktivita a nezávislost. Tyto hodnoty pak mají přímý vliv na postoje, které osoby s postižením zaujímají ve vztahu ke světu, a jsou to právě tyto postoje, které rozhodují o angažovanosti ve společenském dění. Příčinné podmínky, které se vztahují k cestě osoby s postižením k dobrovolnické činnosti, jsou dvojí. V prvním případě se jedná o přítomnost nebo nepřítomnost zaměstnání, studium, dosažené vzdělání a o rodinné vztahy. Tyto ovlivňující faktory nejvíce zasahují do jedné ze subkategorií nazvané sebeobraz. Ve druhém případě se jedná o oblast příležitosti, časové možnosti a opět o přítomnost nebo nepřítomnost zaměstnání. Tyto faktory vstupují do hry zejména v době zahájení dobrovolnické činnosti a hrají významnou úlohu v jejím samotném vykonávání, a to zejména v oblastech intenzity a četnosti zapojení se.

V následující fázi procesu analýzy bylo identifikováno 24 hlavních kategorií. Tyto kategorie byly následně dány do vzájemných vztahů a souvislostí a v souladu se Strausssem a Corbinovou [21] byly zjištěné kategorie vloženy do paradigmatického modelu, který pomohl odhalit podstatu dobrovolnické činnosti osob s postižením. Jako ústřední jev plynoucí z procesu analýzy tak vystupuje kategorie nazvaná „nedostatek společenského uplatnění“.

V následující části jsou tak představena první dvě klíčová zjištění. Prvním zjištěním je identifikace procesu vstupu do dobrovolnické činnosti, který vychází ze vztahů mezi subkategoriemi. Druhé klíčové téma představuje ústřední

kategorii, která vyplynula z procesu analýzy. Jedná se tak o dvě oddělená, avšak klíčová zjištění, která byla v průběhu výzkumu odhalena.

Výsledky

Klíčové téma č. 1: Vstup osob s postižením do dobrovolnické činnosti

V průběhu analýzy rozhovorů byla zjištěna cesta, jak osoby s postižením (DŽ) vstupují do dobrovolnické činnosti, jaké

faktory hrají roli před vstupem do dobrovolnické činnosti a jaké faktory vedou člověka s postižením v setrvání v dobrovolnické činnosti. Tato cesta vychází z vlastního postižení, prochází od spletité sítě intrapersonálních vztahů přes motivaci, obavy, strategii zvládání až po zahájení vlastní dobrovolnické činnosti. Avšak tím cesta dobrovolníka s postižením nekončí, vlivem samotné dobrovolnické činnosti přicházejí další faktory, které působí na oblasti předcházející vstupu do dobrovolnictví, čímž vytvářejí jakousi smyčku, která tyto faktory stále ovlivňuje (schéma 1).

Schéma 1 – Vstup osob s postižením do dobrovolnické činnosti

Na začátku cesty dobrovolníka s postižením hraje roli jeho vlastní postižení. To je dáno jednak zacílením výzkumu a položenými otázkami, tak skutečností, že rozhovory byly realizovány s dobrovolníky s postižením, což samo o sobě výzkumný obraz zabarvuje. V procesu cesty osoby s postižením k výkonu dobrovolnické činnosti nicméně hraje roli fakt, že osoba s postižením je v určitém ohledu vystavena limitům a bariérám, které vycházejí přímo, nebo nepřímo z vlastního postižení. Tyto limity a bariéry jsou ovlivněny intrapersonálním kruhem, ve kterém stojí podpora ze strany okolí, společenský status (zaměstnanec, rodič, klient atd.) a úroveň vzdělání, jež mají přímý vliv na sebeobraz jednotlivce. Kategorie „podpora“ zastupuje vyjádření poskytnuté, nebo naopak neposkytnuté podpory v oblasti vnímání vlastních limitů či bariér vyplývajících z vlastního postižení. Jedná se o vliv podpory ze strany rodiny a rodinných příslušníků, přátel, sousedů, ale také o podporu ze strany organizace, zaměstnavatele nebo širokého okolí. V kategorii podpory se ukazuje velká rozmanitost na dimenzionální škále, tedy od vysoké, střední po nízkou až žádnou. Dále se dělí na podporu ze strany rodiny, přátel a okolí. Na základě rozhovorů se ukazuje, že v procesu zapojování se do dobrovolnické činnosti byla vždy vyjádřena nějaká forma vysoké nebo alespoň střední podpory, avšak různila se v „poskytovateli“ podpory. Například pokud podpora ze strany rodiny byla nízká až žádná, byla oproti tomu vysoká podpora ze strany přátel či organizace. Vliv podpory se v rozhovorech ukázal jako stěžejní pro vnímání limitů a bariér, ale i pro utváření sebeobrazu. Jednotlivci s postižením, kteří vnímají limitace plynoucí z vlastního postižení, přistupují odlišně k samotným limitům v případě přítomnosti, nebo nepřítomnosti vnější podpory.

Ukazuje se tak, že podpora hraje stěžejní roli v akceptaci, zvládání a překonávání bariér a limitů.

„Těch limitů je celá řada, co vám budu povídat, je toho hodně, co bych měla překonávat. [...] No, tak třeba je problém se dostat vůbec z bytu, nasednout na vozík, pak tam dojet většinou zvládnou, ale potom zjistím, že tam mají schody nebo tak něco a já se tam prostě nedostanu [...] nebo narazíte na nějakýho blba, který vám řekne, že takové jako já brát nebude, ať si počkám na jiný [pozn. myšleno autobus]. [...] Podporuje mě moje rodina, ta mi je vždycky velkou oporou v čemkoliv, co dělám. Takže mi pomáhají i v tom, abych se na tu výpravu [pozn. myšleno dobrovolnickou činnost] vypravila“ (DŽ25, tělesné postižení).

V tomto vztahu se však vyskytuje paradox, neboť dobrovolníci s postižením jsou vystaveni okolí/společnosti, které vnímají do určité míry jako strůjce limitů, ale je to také okolí, které jim pomáhá tyto bariéry nebo limity zvládat. Poskytnutí, nebo naopak neposkytnutí podpory ovlivňuje sebeobraz jednotlivce. Sebeobrazem je v tomto kontextu myšleno vnímání sebe sama a zahrnuje subkategorie, jako jsou sebeúcta, jinakost či pocit odlišnosti. Kategorie společenský status zahrnuje takové oblasti jako úroveň dosaženého vzdělání, zaměstnání nebo rodinný status, přičemž přítomnost, nebo nepřítomnost určitého společenského statusu rovněž ovlivňuje sebeobraz jednotlivce.

„Už tři roky jsem bez práce. Je to hrozný. Oni vám nikdy neřeknou, slečno, jste postižená, a proto vás nebereme. Vyberou si vždy nějakou výmluvu [...] Co vám mám povídat. Je to náročné. Hlavně někde vysvětlovat, proč práci nemám. Rodiče si myslejí, že jsem prostě blbá, když to tak řeknu, a proto tu práci nemám. [...] No, nemám ze sebe dobrý pocit“ (DŽ23, tělesné postižení).

Celkově jsou však limity, které vycházejí z přítomnosti vlastního postižení, poskytnutá podpora, společenský status a sebeobraz ve vzájemné interakci. Například poskytnutá podpora na základě limitů vlastního postižení ovlivňuje sebeobraz jednotlivce, čímž může ovlivňovat společenský status jednotlivce, což dále vede ke změně vnímání limitů a bariér vyplývajících z vlastního postižení. Anebo například poskytnutá podpora může ovlivňovat společenský status, což vede k odlišnému utváření sebeobrazu než v situaci, kdy podpora poskytována není.

„Tady v organizaci mi hodně pomáhají. Zaškolili mě a tady paní XX nade mnou drží ochrannou ruku. Vždycky se ptá, jestli něco nepotřebuji. [...] Jo, mám ze sebe radost, že jsem se zapojila“ (DŽ03, zrakové postižení).

Z takto vytvořeného sebeobrazu vyvstávají hodnoty a postoje, které člověk zaujímá. Z výpovědí je patrné, že dobrovolníci s postižením výrazně vyzdvihují hodnoty jako samostatnost, nezávislost a užitečnost, ale také pocit bezpečí, jistoty a starostlivosti. V případě dotazované skupiny se ukazuje, že nastavení hodnot podněcuje motivaci k zapojení se do dobrovolnické činnosti. Před účastí v dobrovolnické činnosti se nicméně objevuje další prvek, kterým jsou obavy. Obavy, popř. strach z dobrovolnické činnosti je faktor, který hrál v rozhovorech velkou roli. Zdroj těchto obav spočívá ve třech oblastech: v první řadě se jedná o předchozí negativní zkušenosti, přičemž tyto zkušenosti mohou, nebo nemusí přímo souviset s dobrovolnickou činností, druhou oblastí obav je strach ze selhání, ve třetím případě se jedná o obavy z neznáma.

„No, protože já sem se toho bála... no vlezu někam, kde jsou úplně cizí lidi a já s nima budu muset hovořit... a jak navázat... A pak už jsem si říkala, proč ne a pořád jako sem se bála... no a potom jsem se tak nějak dohodla s LDNkou, že budu chodit. A je to těžké, říkám. Nikoho tam neznáte, nevíte, co budete dělat, jak s ním budete komunikovat, hrát, nehrát nebo číst... Je to takový komplikovaný“ (DŽ05, tělesné postižení).

Obavy z výkonu dobrovolnické činnosti se objevily u všech dotazovaných, avšak tím, že rozhovory byly realizovány se skupinou, která se do dobrovolnické činnosti zapojila, bylo možné odhalit strategie, jakým způsobem je jednotlivci překonávali. Strategie zvládání představuje významnou kategorii, která umožňuje osobám s postižením překonat obavy před vstupem do dobrovolnické činnosti. Na základě rozhovorů se ukázala jako primární strategie „znalost prostředí“.

„No, když tak o tom přemýšlím, tak asi je pravda, že tak nějak všeobecně mám problém jít do něčeho nového. Možná proto jsem si zvolila dobrovolnictví tam, kde jsem to znala. Že si asi úplně nedokážu představit, že půjdu někam do jiné organizace, řeknu jim, že mám zrakové postižení, už vůbec o tom se s někým bavit... nebo... takhle, vím, že spousta lidí z toho má obavu, když si to přečte. Třeba vím, že když jsem se hlásila do práce, tak to bylo první, co jako nevěděli, jestli mě vezmou, protože neví, co to obnáší. A z toho důvodu mám trošku zábranu v tom někde jít hledat něco nového a jít mezi nové lidi a zas to všem znovu vysvětlovat. Zatímco tam už je to obecně známo a nikdo se nad tím nepozastavuje. Ne, že by se mě někdo ptal nebo chodil někdo po špičkách, tak to ne. Právě, že tohle mi celkem vyhovuje“ (DŽ08, zrakové postižení).

Další strategií zvládání obav z dobrovolnické činnosti je připravenost.

„Já když se bojím jako dělat něco nového, tak se tam jdu nejdřív podívat. To mi pomáhá“ (DŽ02, tělesné postižení).

Po úspěšných strategiích zvládání obav a strachů následuje samotný vstup do dobrovolnické činnosti a její samotný výkon. Zajímavé však je, že samotný vstup a následný výkon dobrovolnické činnosti ovlivňuje předchozí kategorie, které hrály roli před vstupem do dobrovolnictví. Přínosy, které dobrovolník skrze dobrovolnickou činnost získává, ovlivňují sebeobraz a utváření hodnot, jež posilují výkon dobrovolnické činnosti.

„Dobrovolnictví mi dost přenastavilo hodnoty“ (DŽ25, tělesné postižení).

„No, ono mi to dalo, takový ten vhléd... takový ten pohled na sebe sama...“ (DŽ24, sluchové postižení).

Klíčové téma č. 2: Nedostatek společenského uplatnění

Na základě kritické analýzy v procesu selektivního kódování se u skupiny dobrovolníků s postižením objevil jev, který s dobrovolnickou činností zdánlivě přímo nesouvisel, avšak zaujímal významné postavení ve všech realizovaných rozhovorech. Jedná se o jev, který byl pojmenován jako kategorie *nedostatek společenského uplatnění*. Po hlubší analýze rozhovorů se však ukázalo, že většina dalších kategorií z této kategorie vystupuje nebo se k ní nějakým způsobem váže. Z tohoto důvodu byl jako ústřední kategorie zvolen „nedostatek společenského uplatnění“, který zastupuje sérii sdělení vyjadřující limitující příležitosti ke společenskému uplatnění nebo naplňování společenské role. V této kategorii se tak nejvíce objevuje subjektivní vnímání nedostatku v příležitosti vykonávat plnohodnotné zaměstnání, v příležitosti navazovat nové sociální kontakty a v příležitosti zastávat konkrétní sociální role, jako je partner nebo rodič, ale také plnohodnotný člen v komunitním nebo společenském životě.

„Potřebovala jsem být někomu k užítku. A tady se cítím být užitečná“ (DŽ02, tělesné postižení).

Nedostatek pracovního uplatnění a chybějící sociální role vytvářejí pocit společenské neužitečnosti. Absence naplňující sociální role se nejčastěji objevovala v rovině práce, resp. nezaměstnanosti, přičemž tento stav vyvolává v informantech celou řadu psychických zátěží a dlouhodobý stres.

„Já práci, jako tu placenou, nemám... no, už ani nevím, jak dlouho. S tím je spojeno hrozně moc věcí. Například, že nemám se o čem bavit s lidma. [...] Bojím se toho, že mi třeba sníží přídavek [pozn. finanční podpora od státu] a tím pádem nezaplatím nájem, a co pak bude, fakt nevím“ (DŽ20, tělesné postižení).

Z rozhovorů se též ukazuje, že řada dobrovolníků s postižením pociťuje obtíže v naplňování partnerské a rodičovské role. Ačkoliv výzkum nebyl zaměřen kvantitativně, je pozoruhodné, že z 25 dobrovolníků s postižením bylo 16 dobrovolníků bez partnera a 12 dobrovolníků bezdětných, přičemž 9 z nich pociťovalo silně negativně absenci rodičovské role. Tento jev může být způsoben celou řadou faktorů – od problematiky navazovat nové sociální kontakty přes problémy v hledání a výběru partnera po pohled veřejnosti na rodičovství u osob s postižením. Vzhledem k tomu, že realizovaný výzkum byl primárně zaměřen na

dobrovolnickou činnost osob s postižením, tématu rodičovství osob s postižením se věnuje pouze v rovině absen-tující sociální role rodiče ve vztahu k nedostatku společenského uplatnění. Vztah mezi chybějící sociální rolí rodiče se rovněž pojí s pocíťováním neuspokojivého společenského uplatnění.

„Přeji si být maminkou, ale taky se bojím. Mám své limity, to je asi jasné, taky už věk... no... a taky nevím, jestli bych našla partnera, který by to se mnou zvládnul. [...] Chyběl mi pocit užítka, a tak jsem se s tím rozhodla něco dělat“ (DŽ14, tělesné postižení).

Jak je patrné, dobrovolníci s postižením jsou velmi často konfrontováni s absencí naplňující sociální role. Absence sociální role (partner, rodič, zaměstnanec, pracující apod.) přináší v jejich vnímání a sebehodnocení celou řadu stresových situací, které mohou způsobovat, že informanti sami sebe vnímají v tomto ohledu jako nedostačující, zejména pak z hlediska uplatnění se ve společnosti.

Diskuse

Předložená studie poukazuje na problematiku dobrovolnictví osob s postižením skrze perspektivu samotných dobrovolníků s postižením. Studie identifikovala faktory, které ovlivňují vstup do dobrovolnické činnosti, ale též problematiku, která se pojí se získáváním a zastáváním sociálních rolí osobami s postižením. V současné době, kdy sledujeme výrazné proměny společnosti směrem k inkluzi, je třeba vnímat jednotlivé oblasti života osob s postižením holisticky a neoddělovat jednotlivé aspekty činností a jednání.

Již v roce 2001 přijalo valné shromáždění OSN usnesení, že dobrovolnictví představuje důležitý prvek v boji proti sociální exkluzi a podporuje sociální integraci [7]. Na základě tohoto usnesení bylo vytvořeno mnoho studií, které se věnují zapojování osob ohrožených sociální exkluzí a v posledních desetiletích se také objevují snahy ke změnám v oblasti politiky podporující osoby s postižením v jejich integraci do společnosti. Inkluze se tak postupně stává klíčovou prioritou vlád, firem, škol, sportovních či neziskových organizací v různých zemích [27]. Avšak i navzdory četným snahám v oblasti podpory inkluze nejsou v současné době osoby s postižením stále dostatečně zahrnuté do všech aktivit stejně jako osoby bez postižení. Pokud bychom zůstali v oblasti dobrovolnictví, je patrné, že tendence osob s postižením zapojovat se do dobrovolnické činnosti je srovnatelná s většinovou populací, ale jak se ukazuje, zapojení se do systematické dobrovolnické činnosti skrze organizaci už tak srovnatelné není [3]. Na základě výzkumů se ukazuje, že dospělí dobrovolníci s postižením vykazují rovnocenné zastoupení v oblasti neformálního dobrovolnictví, avšak v oblasti formálního dobrovolnictví jsou statisticky zastoupeni méně [3]. „Hypoteticky, pokud bychom osobám s postižením přiřadili stejné vzdělání, věk, zaměstnání, rodičovský a partnerský status, příjem, národnost, pohlaví a etnicitu, tak jak ukazují sociodemografická data, je pravděpodobné, že by to nenavýšilo jejich angažovanost ve formálním dobrovolnictví“ [3]. Tento jev může být ovlivněn celou řadou důvodů – od problematiky, kdy organizace neoslovují osoby s postižením při hledání nových dobro-

volníků, přes problematiku bariérovosti prostředí až po problematiku společenského nastavení vůči osobám s postižením. Nicméně i přes znalost důvodů, které ovlivňují formální začlenění osob s postižením do dobrovolnické činnosti, dokládají výzkumy skutečnost, že i navzdory četným snahám o rovnocenné postavení osob s postižením ve společnosti jsme jen velmi vzdáleni od vytyčených cílů [3]. Na druhou stranu nám výzkumy ukazují, že zastoupení dobrovolníků s postižením v organizacích je sice poměrově vůči dobrovolníkům bez postižení nižší, avšak nám též ukazují, že v případech, kdy je osoba s postižením zapojena do formální dobrovolnické činnosti, věnuje se jí intenzivněji než průměrní dobrovolníci bez postižení [3, 18, 28]. Tento fakt může signalizovat větší ochotu participovat na společenském dění a osobní zájem být zahrnut do společnosti [3, 28]. Na základě znalosti faktorů, které ovlivňují vstup osob s postižením do dobrovolnické činnosti, mohou organizace vytvářet takové prostředí, které tento vstup bude usnadňovat, čímž je možné nepřímou podnětit větší ochotu těchto lidí angažovat se ve prospěch společnosti. Dobrovolnictví v tomto ohledu tak může hrát významnou úlohu v aktivizaci osob s postižením, ale zejména může podpořit větší účast osob s postižením na společenském dění a tím přispět k rozvoji inkluzivní společnosti.

Větší intenzita angažovanosti osob s postižením v dobrovolnické činnosti však může poukazovat i na další faktor, a tím je dispozice volného času na základě absence sociální role. Na základě studia životních drah se ukazuje, že dobrovolnická činnost se objevuje v konkrétních životních etapách, které přímo, nebo nepřímou podněcují k jejímu vykonávání [29]. Výzkumy ukazují, že období studia, období hledání partnera nebo období důchodového věku poskytují časový prostor pro vykonávání dobrovolnické činnosti. Na druhé straně existují životní etapy, jejichž naplnění vyžaduje větší časovou investici, např. období mateřství či období budování kariéry, čímž se snižuje možnost věnovat čas dobrovolnické činnosti [30]. V případě, kdy osoba nevykonává zaměstnání, nemá partnera, děti a zároveň je příjemce finanční podpory (např. v podobě invalidního důchodu), získává velké množství volného času, se kterým může disponovat a který může investovat do dobrovolnické činnosti. Realizovaný výzkum toto tvrzení potvrzuje, neboť dobrovolníci s postižením (a to zejména ti, kteří jsou v produktivním věku) často postrádají naplnění určité sociální role (zaměstnanec, partner, rodič). Dispozice volného času tak do určité míry podněcuje osoby k potřebě smysluplného trávení volného času.

Na základě realizovaného výzkumu se též ukazuje, že dobrovolníci s postižením vnímají dobrovolnickou činnost nejen jako způsob, jak trávit svůj volný čas, ale též jako prostředek ke vzdělávání, k získávání nových dovedností a schopností a jako prostředek k navázání nových sociálních kontaktů. Všechny tyto přínosy pak mohou osoby s postižením uplatňovat i v dalších oblastech svého života. Tyto přínosy potvrzují i četné studie, například v oblasti vzdělávání bylo shledáno, že osoby, které vykonávají dobrovolnickou činnost, vykazují lepší výsledky v rámci úrovně dosaženého vzdělání [1]. Nejvíce je to patrné ve výzkumech s dobrovolníky v období adolescence. Již v roce 1993 byl na Floridě realizován celonárodní program, který měl za cíl vzdělávat žáky a studenty s problémovým

chováním prostřednictvím dobrovolnické činnosti a tím je podpořit k zájmům o vzdělávání ve škole. Vybraní studenti se věnovali jednou za 14 dní půl dne dobrovolnické činnosti po dobu půl roku. Na základě tohoto programu se ukázalo, že zúčastnění žáci vykazovali ve studijních výsledcích významné zlepšení [1]. Na základě dlouhodobé studie a analýzy dat Sax a Astin [31] poukázali na skutečnost, že v případě, kdy středoškolák vykonává po delší dobu dobrovolnickou činnost, nemá dobrovolnická činnost pouze krátkodobý efekt na zlepšování kvality studijních výsledků v době vykonávání dobrovolnické činnosti, nýbrž je tento dopad dlouhodobý. Zkoumaná skupina byla po čtyřech letech od vykonávání dobrovolnické činnosti shledána jako skupina s několikanásobně lepšími výsledky v době ukončení studia, než jak tomu bylo v průměru. A o další čtyři roky později výzkumníci zjistili, že tito studenti též vykazují i vyšší úroveň získaného vzdělání [1]. Podněcování studujících osob k vykonávání dobrovolnické činnosti tak představuje výrazný pozitivní faktor pro jejich další vzdělávání a získávání vyšší úrovně vzdělání. Z tohoto důvodu je nasnadě podněcovat zapojení do dobrovolnické činnosti i mládež a dospívající s postižením [1]. V průběhu realizace vlastního výzkumu bylo též odhaleno, že dobrovolnická činnost podněcuje osoby s postižením k dalšímu vzdělávání. Všichni dotazovaní dobrovolníci s postižením měli minimálně středoškolské vzdělání (jedinou výjimku představovaly osoby s mentálním postižením), přičemž většina z nich se po zapojení do dobrovolnické činnosti rozhodla pro další vzdělávání, ať už cestou rozličných vzdělávacích kurzů, nebo zvyšováním úrovně dosaženého vzdělání. Příkladem může být jeden dotazovaný dobrovolník, který skrze dobrovolnictví získal potřebu dalšího vzdělávání a v době rozhovoru měl ukončené tři vysoké školy a zahájil studium na čtvrté vysoké škole.

Dobrovolnictví však nejen podporuje úroveň vzdělání, ale též samo o sobě přináší určitou formu vzdělání. Hall [32] na základě svých výzkumů tvrdí, že dobrovolnická činnost s sebou přináší rozvoj manažerských, komunikačních a intrapersonálních schopností, a Verba et al. [33] poukázali na fakt, že dobrovolnická činnost má velmi pozitivní efekt v rámci profesí tzv. bílých límečků, kdy dobrovolníci v průběhu dobrovolnické činnosti získávají dovednosti jako schopnost plánovat, organizovat, vést jednání, editovat nebo prezentovat. Dobrovolnictví tak ve své podobě představuje způsob neformálního vzdělávání, který přináší lidem nové dovednosti a schopnosti. Dobrovolnictví v neposlední řadě zároveň poskytuje prostor pro rozvoj sociálních kontaktů. Prostřednictvím nových kontaktů tak mohou osoby s postižením snadněji získat kvalitnější zaměstnání nebo získat větší prostor pro nalezení partnera [1, 34].

Dobrovolnictví celkově poskytuje celou řadu pozitivních přínosů, které rozvíjejí a dále vzdělávají osobnost člověka. Díky dobrovolnictví může jedinec s postižením „prožívat takové role a taková ocenění, která jsou mu jinak stěžejně přístupná“ [35]. Na základě realizovaného výzkumu se ukazuje, že prostřednictvím dobrovolnické činnosti se u osob s postižením rozvíjí osobnost, upravuje hodnotové nastavení, zvyšuje vzdělání, rozšiřuje sociální síť, ale zejména prostřednictvím dobrovolnictví získávají osoby s postižením novou sociální roli – roli dobrovolníka. Díky identifi-

kovaným přínosům se tak můžeme domnívat, že dobrovolnictví může hrát významnou úlohu v pozitivním přístupu osob s postižením k samotné společnosti. Toto tvrzení podporují i další výzkumníci, kteří potvrzují, že praktické vzdělávání, které může být realizováno například skrze dobrovolnickou činnost, je významné pro získání hodnot a norem ve společnosti [1]. Niemi a Yunn [36] na základě svého výzkumu zjistili, že čím více se jedinci zapojují do aktivit ve prospěch společnosti, tím více jí rozumí, resp. vykazují daleko větší znalost a orientaci v oblasti politiky a vlivu politiky na společenské dění a uvědomují si význam aktivity jednotlivce pro společnost. O'Halloran [37] již v roce 2006 upozornil na existenci vzájemného vztahu mezi sociální inkluzí a občanskou společností a o deset let později došli Gorlova et al. [38] na základě výzkumu k závěru, že inkluzivní dobrovolnictví představuje nezbytný prvek k aktivní socializaci osob s postižením. Dobrovolnictví se tak stává významným proinkluzivním nástrojem, který skrze atributy vzdělávání prospívá všem jejím aktérům [35, 37]. Celkově se tak ukazuje, že dobrovolnictví poskytuje nejen celou řadu přínosů pro jednotlivce, organizace a cíl pomoci, ale směřuje též člověka k tzv. „dobrému občanství“, které je základem pro rozvoj zdravé a kvalitní společnosti [1, 8, 35, 37]. V tomto směru by však neměly být opomíjeny ani osoby s postižením, neboť je to právě dobré občanství, které posouvá společnost do pozitivní budoucnosti.

Závěr

Realizovaný výzkum poukazuje na skutečnost, že dobrovolnická činnost osob s postižením je komplexní fenomén, do kterého vstupuje celá řada faktorů. Na základě analýzy rozhovorů byla nejprve odhalena cesta, proč osoby s postižením vstupují do dobrovolnické činnosti. Bylo zjištěno, že před vstupem do dobrovolnické činnosti prochází osoba s postižením celou řadou vnitřních procesů, které se podílejí na utváření rozhodnutí o vstupu do dobrovolnické činnosti. Tento poznatek může být užitečný zejména pro organizace, které se snaží zapojit osoby s postižením do dobrovolnické činnosti. Dále bylo zjištěno, že dobrovolníci s postižením pociťují nedostatek společenského uplatnění. Subjektivní vnímání nedostatku společenského uplatnění tak může do určité míry kompenzovat vstup do dobrovolnické činnosti. V jistém slova smyslu se tak jedná o určitou míru vlastní aktivizace, která odráží primární potřebu pocitu smysluplnosti existence každého jedince.

V závěru je však třeba podotknout, že představená klíčová témata jsou jen část zjištěných údajů z procesu analýzy. Další významná zjištění, zejména výsledné formování teorie a popis všech odhalených vztahů k ústřední kategorii, jsou předmětem navazujících článků autorky. Zároveň je nutné uvést, že k přesnému pochopení dobrovolnické činnosti osob s postižením, popř. k pochopení inkluzivního dobrovolnictví je třeba dalších výzkumů. V současné době se jako bílá místa ve vztahu k osobám s postižením objevuje absence výzkumů, které by kompletně zmapovaly jednotlivá specifika dobrovolnické činnosti osob s postižením na základě typu a doby vzniku postižení. Zároveň chybí výzkumy věnující se neformálnímu dobrovolnictví

osob s postižením, což může být významné pro pochopení mechanismů občanské angažovanosti osob s postižením. V neposlední řadě nalézáme stále existující nízkou provázanost mezi výzkumy v oblasti dobrovolnictví a výzkumy, které se věnují životním drahám osob s postižením. Vyplněním těchto prázdných míst je možné získat lepší představu nejen o samotném fenoménu inkluzivního dobrovolnictví, ale též o způsobu, jak podpořit společnost v jejím snažení stát se inkluzivní společností.

Konflikt zájmů

Autorka prohlašuje, že předložený článek nebyl dosud publikován a ani není v recenzním řízení jiného časopisu. Zároveň prohlašuje, že je samostatnou autorkou článku i výzkumu a pro zpracování článku jí nebyl poskytnut žádný grant.

LITERATURA

- [1] Wilson J, Musick M. The effects of volunteering on the volunteer. *Law and Contemporary Problems* 1999;62(4):141–68.
- [2] Borgonovi F. Doing well by doing good. The relationship between formal volunteering and self-reported health and happiness. *Social Science & Medicine* 2008;66(11):2321–34.
- [3] Shandra CL. Disability and social participation: the case of formal and informal volunteering. *Social Science Research*; 2017; in press. Doi.org/10.1016/j.ssresearch.2017.02.006.
- [4] Glanville JL. Why does involvement in voluntary associations promote trust? Examining the role of network diversity. *Sociological Inquiry* 2016;86(1):29–50.
- [5] Ruiter S, De Graaf ND. Socio-economic payoffs of voluntary association involvement: A Dutch life course study. *European Sociological Review* 2009;25(4): 425–42.
- [6] Konstam V, Tomek S, Celen-Demirtas S, Sweeney K. Volunteering and reemployment status in unemployed emerging adults: a time-worthy investment? *Journal of Career Assessment* 2015;23(1):152–65.
- [7] United Nations Volunteers. Social Inclusion and Volunteerism: Considerations for post-2015 development agenda. 2014; [online] [cit. 2017-06-27]. Dostupné z: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/119520443_UN%20Volunteers%20POST-2015%20Brief%20-%20Social%20Inclusion%20and%20Volunteerism%20WEB.pdf
- [8] Levitas R. The idea of social inclusion. *Social Inclusion Conference*, Ottawa: University of Bristol; 2003. [online] [cit. 2017-06-27]. Dostupné z: www.ccsd.ca/events/inclusion/papers/rlevitas.htm
- [9] Lindsay S. A scoping review of the experiences, benefits, and challenges involved in volunteer work among youth and young adults with a disability. *Disability and Rehabilitation* 2015;38(16):1533–46.
- [10] Craig D, Bigby C. Critical realism in social work research: Examining participation of people with intellectual disability. *Australian Social Work* 2015;68(3):309–23.
- [11] Hall E, Wilton R. Alternative spaces of ‘work’ and inclusion for disabled people. *Disability & Society* 2011;26(7):867–80.
- [12] Rak EC, Spencer L. Community participation of persons with disabilities: volunteering, donations and involvement in groups and organisations. *Disability and Rehabilitation* 2016;38(17):1705–15.
- [13] Beyer S, Meek A, Davies A. Supported work experience and its impact on young people with intellectual disabilities, their families and employers. *Advances in Mental Health and Intellectual Disabilities* 2016;10(3):207–20.
- [14] Vassilev I (Ed.). Social networks, social capital and chronic illness self-management: a realist review. *Chronic Illness* 2011;7(1):60–86.
- [15] Miller KD, Schleien SJ, Rider C, Hall C. Inclusive volunteering: Benefits to participants and community. *Therapeutic Recreation Journal* 2002;36(3):247–59.
- [16] Wales Council for Voluntary Action. Supporting people into volunteering; 2014. [online] [cit. 2017-06-27]. Dostupné z: <http://www.volunteering.org.uk/component/gpb/diversity-overview#why%20don%27t>
- [17] Arbuckle MB, Herrick CA. Child and adolescent mental health: Interdisciplinary systems of care. Jones & Bartlett Learning; 2005.
- [18] Stroud S, Miller KD, Schleien SJ, Merrill A. Engaging Volunteers with Disabilities: a Qualitative Study. *The International Journal of Volunteer Administration* 2010;27(2):75–86.
- [19] Miller A, Simpson B, Lieben J, Simpson BJ. Understanding The Role of Volunteerism in Creating Social Inclusion. *South West Communities Resource Centre*; 2011.
- [20] Volunteering Ireland. Inclusive volunteering: Recommendations for Volunteer Coordinators on How to Develop a More Inclusive Volunteer Programme. *Volunteering Ireland*; 2015.
- [21] Strauss A, Corbinová J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovic: Albert; 1999.
- [22] Handy F, Cnaan RA, Brudney JL, Ascoli U, Meijs LC, Ranade S. Public perception of „Who is a volunteer“: an examination of the net-cost approach from a cross-cultural perspective. *Voluntas* 2000;11(1):45–65.
- [23] Taylor R. *Third sector research*. New York: Springer; 2010.
- [24] Cnaan RA, Handy F, Wadsworth M. Defining who is a volunteer: Conceptual and empirical considerations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 1996;25(3):364–83.
- [25] Dekker P, Halman L (Eds). *The values of volunteering: Cross-cultural perspectives*. New York: Academic/Plenum Publisher; 2003.
- [26] National Disability Council. *Disability Discrimination Act 1995*; 1995. [online] [cit. 2017-06-27]. Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/50>
- [27] Jeanes R, Spaaij R, Magee J, Farquahson K, Gorman S, Lusher D. „Yes we are inclusive“: Examining provision for young people with disabilities in community sport clubs. *Sport Management Review*; 2017 (in press). Doi.org/10.1016/j.smr.2017.04.001.
- [28] Miller KD, Schleien SJ, Brooke P, Frisoli AM, Brooks III, Wade T. Community for All: The Therapeutic Recreation Practitioner’s Role in Inclusive Volunteering. *Therapeutic Recreation Journal* 2005;39(1):18–31.

-
- [29] Rotolo T. A Time to Join, A Time to Quit: The Influence of Life Cycle Transitions on Voluntary Association Membership. *Social Forces* 2000;78(3):1133–61.
- [30] Pospíšilová T. Dobrovolnictví v kontextu životní dráhy dobrovolníků. *Lidé města* 2010;12(1):109–33.
- [31] Sax LJ, Astin AW. The benefits of service: evidence from undergraduates. *Educational Rec* 1997;78:25–32.
- [32] Hall P. Social Capital in Britain. *British J Pol Sci*. 1999;29:417.
- [33] Verba S, Schlozman KL, Brady H. Voice and equality: civic voluntarism in American politics. Cambridge, MA: Harvard University press; 1995.
- [34] Lin N. Building a Network Theory of Social Capital. *Connections* 1999;22(1):28–51.
- [35] Slowik J. Dobrovolnictví jako nepostradatelný nástroj podpory sociální inkluze. *Sociální práce* 2011;11(4): 43–8.
- [36] Niemi RG, Junn J. Civic Education: What Makes Students Learn. New Haven: Yale University Press; 1998.
- [37] O'Halloran K. Charity law and social inclusion: An international study. New York: Routledge; 2006.
- [38] Gorlova NI, Troska ZA, Sologub VA, Vasilyeva TV, Skripchenkova EV. The model of inclusive volunteering as a condition for the socialization of disabled people: research and results. *Indian Journal of Science and Technology* 2016;9(36).